

ОЖЕРЕЛЬЄВА

Валентина Миколаївна,
провідний науковий співробітник
лабораторії науково-інформаційних
технологій та аналітики Інституту
рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН
(м. Харків)

**ПІДГОТОВКА Й ПРОВЕДЕННЯ ПЕРШОГО З'ЇЗДУ
ДІЯЧІВ З СЕЛЕКЦІЇ, НАСІННИЦТВА Й РОЗПОВСЮДЖЕННЯ
НАСІННЕВОГО МАТЕРІАЛУ В 1911 р.**

У статті розкрито історичне значення першого з'їзду діячів з селекції, насінництва й розповсюдження насінневого матеріалу, що проходив у 1911 р. в Харкові.

В статтє раскрыто историческое значение первого съезда деятелей по селекции, семеноводству и распространению семенного материала, что проходил в 1911 г. в Харькове.

The paper exposes a historical importance off breeding, seed production and seed material distribution held in 1911 in Kharkiv.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Історичне значення Першого з'їзду діячів з селекції, насінництва й розповсюдження насінневого матеріалу, що проходив у 1911 р. в Харкові, деякими дослідниками вивчається й на теперішній час. А тим паче, з моменту проходження заходу, виповнюється 100 років й передбачається його відзначення на державному рівні в Інституті рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН.

Історіографія проблеми. Історіографія представлена повідомленнями в довідковій літературі, працями В.А. Вергунова [1], С.Д. Коваленко [2], О.Ф. Глоби [3] та ін. Ці роботи носять або інформативний характер, або підсумовують важливі досягнення певного періоду в історії селекції сільськогосподарських рослин кінця ХІХ–початку ХХ століть. Комплексного наукового дослідження підготовки й проведення Першого з'їзду з селекції, насінництва і розповсюдження насінневого матеріалу на сьогодні ще немає.

Викладення матеріалу. Як і селяни-приватники так і створені вже на той час дослідні сільськогосподарські установи використовували такі сорти, що вміщували у собі цілі комплекси неоднорідних рослинних організмів. Окремі елементи цього неоднорідного комплексу мали різну врожайність, відрізнялися пристосуванням до різних кліматичних та ґрунтових умов регіонів.

У сільському господарстві Америки і Західної Європи на той час займалися розмноженням сортів як пристосованих до конкретних умов існування, так і спеціалізованих на однорідність вирощеного продукту. Поява на світовому ринку таких спеціалізованих асортиментів погрожувала значно зменшити вартість різнорідного не однотипного вітчизняного зерна.

Тож назріла нагальна потреба у створенні й розповсюдженні чистих, врожайних і доброякісних сортів сільськогосподарських рослин.

Після періоду стрімкого розвитку агрономічної діяльності 1908–1910 рр., коли агрономія стала центром уваги найширших верств населення, 1911 р. характеризується поглибленням роботи агрономічної думки.

Другий з'їзд «діячів агрономічної допомоги» у Москві, Харківський з'їзд з питань шкільної й позашкільної сільськогосподарської освіти, Катеринославський з'їзд, ряд нарад при губернських управах, збори великих сільськогосподарських товариств – все це відбулося в один рік 1911.

Не став виключенням і Перший Всеросійський з'їзд з селекції, насінництва і розповсюдження насінневого матеріалу, який було проведено 10–15 січня 1911 р.

Займаючись питаннями про створення високоврожайних і однорідних сортів, розмноженням покращеного матеріалу, ознайомлення селян про тогочасний стан важливих відділів сільськогосподарської техніки, радою Харківського товариства сільського господарства на засіданні 12 лютого 1910 р. була винесена пропозиція про скликання спеціального з'їзду діячів із селекції сільськогосподарських рослин, насінництва й розповсюдження насінневого матеріалу. Місцем проведення з'їзду обрано м. Харків. Це пояснювалося вдалим його розташуванням серед великої кількості насінницьких господарств сусідніх повітів [4].

Первый Всероссийский Съездъ
ДЪЯТЕЛЕЙ
ПО СЕЛЕКЦИИ СЕЛЬСКО-ХОЗЯЙСТВЕННЫХЪ РАСТЕНИЙ, ПО СЪМЯНОВОДСТВУ
и
распространенію сѣменного матеріала,

созываемый Харьковскимъ Обществомъ Сельскаго Хозяйства состоится въ г. Харьковѣ 10—15 января 1911 года.

Членами Съезда могутъ быть: члены Харьковскаго Общества Сельскаго Хозяйства, представители земствъ, гдѣ имѣются сѣменные учрежденія и склады, земскіе агрономы, представители сельско-хозяйственныхъ учреждений, представители центрального и мѣстныхъ органовъ Главнаго Управленія Землеустройства и Земледѣлія, лица, извѣстные своими работами по селекціи с. х. растений и сѣмяноводству, представители опытныхъ учреждений, контрольных сѣменныхъ станцій, хозяева сѣменныхъ хозяйствъ, профессора и преподаватели по соответствующимъ специальностямъ.

Обсужденію Съезда подлежатъ слѣдующіе основные вопросы (подробная программа высылается Распорядительнымъ Комитетомъ Съезда по требованію).

1. О постановкѣ селекціоннаго дѣла въ Россіи.
2. Объ организаціи селекціонныхъ учреждений въ Россіи.
3. Вопросы по селекціи: а) зерновыхъ хлѣбовъ; б) корнеплодовъ; в) кормовыхъ; г) садовыхъ и огородныхъ растений; д) лѣсныхъ растений.
4. Вопросы по сѣменоводству: а) организація сѣменныхъ хозяйствъ (техника, экономика и проч.); б) специализація сѣменныхъ хозяйствъ; в) Правительственное и общественное содѣяніе въ дѣлѣ организаціи хозяйствъ; г) контроль надъ производствомъ сѣмянъ и его организація; д) источники и средства получения маточнаго сѣменного матеріала (массовый отборъ, очистка и проч.).
5. О распространеніи сѣмянъ: а) рациональная постановка сѣмяноторговли; б) сѣмянные контрольные станціи; в) контроль надъ сѣмяноторговлей.

Всѣмъ лицамъ и учреждениямъ, предполагающимъ сдѣлать сообщенія на Съездѣ, Распорядительный Комитетъ проситъ прислать заявленія о томъ, съ указаніемъ темы доклада. Содержаніе докладовъ должно быть сведено въ тезисы каковыя и подлунять на обсужденіе Съезда. Для напечатанія докладовъ къ Съезду таковыя должны быть доставлены заблаговременно.

На Съездѣ Комитетъ предполагаетъ, кромѣ заслушанія докладовъ по отдѣльнымъ вопросамъ, организовать сообщенія извѣстныхъ специалистовъ, дабы ознакомить членовъ Съезда съ совершеннымъ положеніемъ селекціоннаго дѣла и его ближайшими задачами, а также съ современнымъ положеніемъ сѣменоводства.

Роботу з'їзду було запропоновано розбити на три групи-секції: 1 відділ – обговорення питань селекції сільськогосподарських рослин, 2 відділ – питання по виробництву насіння і 3 відділ – по розповсюдженню насіння, контролю за якістю розповсюдженого матеріалу. Схема цих питань окреслилася у програмі з'їзду. Саме ці питання цікавили селян не залежно від місця знаходження господарчих районів колишньої Росії.

На загальних зборах (20 серпня 1910 р.) Департамент землеробства дозволив Харківському товариству сільського господарства провести з'їзд. Згідно п. 6 «Правил про з'їзд» від 22 червня, затверджених Державним управлінням землевлаштування і землеробства, вирішено обрати склад Розпорядчого комітету, затвердити положення і програму з'їзду [5].

28 серпня 1910 р. у приміщенні Харківського товариства сільського господарства відбулося перше засідання розпорядчого комітету зі скликання Першого Всеросійського з'їзду з селекції, насінництва і розповсюдження насіннєвого матеріалу. Головою засідання обрали С.М. Кузнєцова, секретарем – В.Я. Юр'єва. Вирішили проводити щопонеділка пленарні засідання комітету. Для більш успішної роботи з підготовки з'їзду, склад розпорядчого комітету розподілили на два відділи. Перший відділ з селекції сільськогосподарських рослин очолив П.В. Будрін, допомагати йому повинні були П.П. Корхов і В.Я. Юр'єв. Другий відділ з насінництва очолив Г.Г. Дібольд. Помічниками стали М.В. Мазурін та М.С. Барабошкін [6].

На цьому ж засіданні Комітет запропонував окремих дійових осіб, бажаних бути присутніми на з'їзді і обрав організаційне бюро з'їзду.

До складу Розпорядчого комітету згідно «Положення...» увійшли: голова – С.М. Кузнєцов, члени комітету : П.В. Будрін, І.А. Краруський, О.Н. Краснов, Л.Д. Лесевицький, І.К. Грищенко, В.С. Коссович, А.Є. Зайкевич, Д.Л. Рудзинський, Р.Е. Регель, В.Е. Брунст, Б.М. Рожественський, П.П. Корхов, В.Я. Юр'єв, М.С. Барабошкін та інші.

При обговоренні Програми з'їзду, учасники дійшли думки, що повнота й послідовність роботи заходу, як показав досвід раніше проведених нарад і з'їздів, є нагальним питанням селекційної й насіннєвої справи. Тож комітетом

намічено основні питання, на які слід зосередити увагу учасникам з'їзду, і продовжувати наступним з'їздам в послідовному зв'язку.

В запропонованих записках В.В. Колкунова і Д.Л. Рудзинського Комітету виділено основні побажання – зупинитися на цікавих статтях «Програми...» стосовно селекційної справи. Комітет розпочав вникати у суть статей. Головними по відділу селекції сільськогосподарських культур Комітет визнав питання організації селекційної справи в колишній Росії, розміщені у статтях 2 і 7 «Програми...».

Комітет затвердив схему основних питань, за якими б пройшли диспути серед учасників і були прийняті основні постанови з'їзду.

9 листопада на раді засідання Харківського товариства сільського господарства постало питання перед Департаментом землеробства й Харківською губернською земською управою про субсидію в 300 й 150 крб. на організацію з'їзду а також субсидію в 500 крб. перед Департаментом землеробства про видання наукових праць цього з'їзду [7].

Загальна кількість доповідей на з'їзді становить 73. Всі вони відображені в працях, що вийшли друком. Це доповіді таких видатних науковців як М.С. Барабошкін, П.В. Будрін, В.Е. Брунст, В.В. Винер, О.Ф. Гельмер, Б.К. Енкен, Г.Г. Дібольд, П.П. Корхов, А.А. Потебня І.А. Пульман, Р.Е. Регель, І.Б. Розен, Б.М. Рожественский, Д.Л. Рудзинський, Ц.В. Ритель, В.В. Таланов, В.Я. Юр'єв, А.А. Ячевський та багато інших [8].

Щодо кожної доповіді з'їзд виносив постанови. Як приклад наведемо постанови на доповіді професорів П.В. Будріна «Какого рода селекционные учреждения нам нужны и какие задачи должны они преследовать» [9], В.В. Таланова «Желательная организация селекционных учреждений» [10], Б.К. Єнкена «К вопросу об организации сельскохозяйственной селекции в России» [11]: «По предложению Э.Ю. Зеленского:

1) при организации сети общественных селекционных учреждений желательно, чтобы были использованы уже существующие в известных районах учреждения (как, напр., секция семеноводства Центрального Земледельческого общества Царства Польского и др.); 2) желательно, чтобы

общественные селекционные организации не ограничивали частной инициативы в деле селекции, а, наоборот, старались поощрять ее к координированию деятельности с общественной.

По предложению Р.Э. Регеля:

3) желательно учреждение совещания исполнителей-селекционеров, а именно: заведующих казенными, общественными и частными учреждениями по селекции или их заместителей, для планомерного распределения намеченных Съездом задач и для выяснения того, какая из этих задач могут быть выполнены непосредственно, какая из них должны быть отложены и что требуется для выполнения последних в ближайшем будущем» [12].

Після цих виступів на засіданні 11 січня були ухвалені положення, основний зміст яких полягав у прийнятті заходів відповідно до відкриття селекційних закладів, що вирішують певні практичні завдання, паралельно з поліпшенням викладання селекції у вищих учбових закладах. На цьому ж засіданні запропоновано поділити селекційні установи на три типи. Перший – селекційні відділи обласних станцій, обладаних незалежно від навчальних закладів, які мали працювати відповідно до направлення робіт відділів станцій. До другого типу мали належити спеціальні самостійні селекційні установи і до третього – кафедри селекції при вищих сільськогосподарських школах і університетах. Мережа селекційних установ певної області мала складатися із селекційного відділу обласної станції, мережі сортовипробувальних і селекційних ділянок відповідно кількості окремих ґрунтово-кліматичних районів області, полів розмноження й насінневих ділянок, створених у приватних господарствах, і, нарешті, мережа показових ділянок, що знаходилася у творчому зв'язку із селекційними установами.

Постанови, винесені з їздом, відобразили основні насувні питання, що прозвучали з уст деяких доповідачів, а саме:

по пешому відділу – *селекція сільськогосподарських рослин*: (умови успішного розвитку селекційної справи в колишній Росії; питання про організацію, кількість та склад селекційних вітчизняних установ; персонал, земля, забудови, кошти; завдання селекційних установ; покращення й

створення нових сортів; вивчення особливостей кожного сорту і порівняне випробування сортів; селекція рослин; принцип встановлення районів для проведення селекційних робіт і розташування дослідних полів, що існували при селекційних установах; принцип добору рослин для селекційних робіт у межах району; сортовивчення як окремих відділів програми діяльності селекційних установ; про філіальні та допоміжні відділення селекційних установ із «полями розмноження»; поєднання селекційних робіт з розмноженням нових сортів; акліматизація сортів; про створення кафедр з селекції при вищих сільськогосподарських навчальних закладах);

по другому відділу – виробництво насіння: (питання техніки масового розмноження сортів, створених селекційними станціями; виробництво насіння в приватних насінневих господарствах в урядових, земських, громадських, і кооперативних насінневих розсадниках; методи сортування в насінневих господарствах: а) метод сортування зернин (машинний), б) метод масового добору (постійний добір, польовий); чистота насіння; чистота сорту (однорідність, однотипність сорту); спеціалізація насінневих господарств; контроль над виробництвом насіння і його організація;

по третьому відділу – розповсюдження насінневого матеріалу (значення елеваторів в справі розповсюдження насінневого матеріалу; насінневі склади: державні, приватні, громадські й кооперативні; насінневі виставки і їх створення; насінневий контроль; законодавче нормування продажу насіння, про насінневий обмін між різноманітними районами країни, контрольно–насінневі станції, законодавча регламентація їхньої діяльності; контроль над приватними й громадськими фірмами; фальсифікація насіння і міри боротьби з нею).

В прикінцевих положеннях з різних питань з'їзд виніс клопотання перед Департаментом землеробства про друк праць з'їзду, подяку П.І. Харитоненку за внесення 4000 крб. для нужд Харківської селекційної станції, С.М. Кузнецову, П.О. Пахомову й Л.П. Сокальському за успішні організацію й проведення з'їзду. Запропоновано побажання особам, що друкують свої праці з селекції й насінництва сільськогосподарських культур, залишати короткі конспективні тези робіт в одному з періодичних сільськогосподарських видань. Таким

виданням учасники з'їзду обрали «Южно-русскую сельскохозяйственную газету» (Харків) [12].

На Першому Всеросійському з'їзді з селекції і насінництва доведено, що питання селекції на той час мали глибоку зацікавленість в суспільстві. Завдяки йому численні найцінніші наукові праці, в яких висвітлено передові селекційні вітчизняні дослідження, стали доступними широким масам зацікавлених фахівців. Питання про сільськогосподарську освіту й досліду справу нерозривно пов'язані між собою. Розвиток агрономічної діяльності можливий лише при наявності підготовленого персоналу й науково-обґрунтованих даних. Але в той же час видатні селекціонери на Першому з'їзді звернули увагу на те, що в такій галузі як селекція бракує певної організації і справа фахівців іде в розбід.

1911 р. залишився пам'ятним в історії сільськогосподарської дослідної справи створенням певних уявлень про дослідні установи у формі розроблених ними планів і схем, які вже випробовувалися на практиці.

Незабаром після проведення Харківського з'їзду, з 20 по 25 січня 1912 р. в Санкт-Петербурзі відбувся обласний з'їзд з селекції і насінництва, скликаний Північним сільськогосподарським товариством.

Висновки. За роки, що минули від часу, коли пройшов Перший з'їзд діячів з селекції, насінництва й розповсюдження насінневого матеріалу, збагатилася теорія селекції, з'явилися нові методи, змінилася техніка проведення робіт, але основні положення з'їзду і до цього часу актуальні і мають значну цінність для теорії і практики селекційної роботи.

Список використаної літератури

1. Історія розвитку генетики і селекції: особистості і здобутки / В.І. Глазко, В.А. Вергунов, Н.В. Лопатіна, В.І. Власов ; НААН України, ДНСГБ. – Вінниця, 2010. – 280 с. – (Сер.: Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії, Кн. 38).

2. Вергунов В. А. Петр Васильевич Будрин – ученый-аграрий (1857-1939) / В. А. Вергунов, С. Д. Коваленко ; отв. ред. А. А. Созинов. – М. : Наука, 2004. – 188 с. – (Науч.–биог. лит.).

3. Харківський сільськогосподарський науково-освітній центр з селекції і насінництва: становлення та діяльність (друга половина ХІХ–початок

XX століття) : монографія / В. А. Вергунов, О. Ф. Глоба ; наук. ред. В. А. Вергунов, В. П. Петренкова / УААН, ДНСГБ. – Х., 2004. – 171 с. – (Сер.: Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії, Кн. 6).

4. ДАХО. – Ф. 304. – Оп. 1. – Спр. 2681. – С. 34.

5. От Распорядительного Комитета Первого съезда деятелей по селекции сельскохозяйственных растений, семеноводству и распространению семенного материала // Южно-русская сельскохозяйственная газета. – 1910. – № 45/46. – С. 7-9.

6. Хроника: Из деятельности Харьковского общества сельского хозяйства : К созыву селекционного съезда // Там само. – № 32. – С. 15.

7. Хроника: Из деятельности Харьковского общества сельского хозяйства : Заседание совета 9 ноября // Там само. – № 43/44. – С. 15.

8. От Распорядительного Комитета Первого съезда деятелей по селекции сельскохозяйственных растений, семеноводству и распространению семенного материала // Там само. – № 47/48. – С. 15-16.

9. Будрин П. В. Какого рода селекционные учреждения нам нужны и какие задачи должны они преследовать / П. В. Будрин // Труды Первого съезда деятелей по селекции сельскохозяйственных растений, семеноводству и распространению семенного материала : доклады ; под ред. П. В. Будрина, А. А. Потевни, Б. М. Рожественского, Л. П. Сокальского (10-15 янв. 1911 г., г. Харьков). – Х. : Типолитография М.Х. Сергеева и К.М. Гальченка, 1911. – Вып. 2. – С. 1-6.

10. Таланов В. В. Желательная организация селекционных учреждений / В. В. Таланов // Там само. – С. 96-106.

11. Енкен Б. К. К вопросу об организации сельскохозяйственной селекции в России / Б. К. Енкен // Там само. – 328-331.

12. Труды Первого съезда деятелей по селекции сельскохозяйственных растений, семеноводству и распространению семенного материала : постановления съезда ; под ред. П. В. Будрина, А. А. Потевни, Б. М. Рожественского, Л. П. Сокальского (10-15 янв. 1911 г., г. Харьков). – Х., 1911. – С. 4-5.